

Tvorba podvědomého působení

Současnému lidstvu je egoita dána ve velmi silné formě. Nebudeme se zabývat jejím původem, to je mimo rámec této knihy. Můžeme však pochopit, že ani dítě, ani lidstvo by nedošlo k možnosti prožívat Já, kdyby se tak nestalo oklikou přes egoitu. Všechno, co patří k egoitě, odděluje člověka od nadvědomého působení: jen tím se člověk mohl stát nezávislým na nadvědomém působení, dalo by se říci: svobodným vůči hořejšku. Proč je však svobodný jen v poznání a tvoření? Každý člověk má okamžiky, kdy bezprostředně prožívá svou svobodu, a každý člověk se dostane do životních situací, v nichž může zažít svou nesvobodu. Nesvoboda nepochází z nějaké fyzikálně-biologické determinovanosti, ale z oddělené části duše, kterou jsme se naučili znát jako oblast podvědomého působení. Odtud pocházejí zmíněné nejasné a neprůhledné pocity, impulzy a asociace, které se chtějí prosadit proti vědomému chtění. Často se jim to také podaří a rovněž vědomí se mnohdy staví na stranu těchto impulzů, myšlenkově je ospravedlňuje a vytváří dojem, jako by ke všemu došlo po promyšlených svobodných rozhodnutích.

Oblast podvědomého působení

Oblast podvědomého působení se skládá z pevných seskupení a zvyklostí, a všechno zformované je utvářené ve znamení egoity: *jsou jen egoistické podvedomé impulzy*. Objevují se pro vědomí a ve vědomí; ale to, co je na nich podvědomé, je jejich původ, jejich vznik, jehož si autonomní vědomí neřádá, podobně jako si neřádá jejich vynoření.

Autonomní pozornost je *beztvará*, tj. není předem zformovaná. Proto může *přechodně* přijmout všechny formy, identifikovat se s nimi a zase se od přijaté formy odpoutat a obrátit se na jiný objekt. Zformované útvary nejsou poznávajícími útvary pochopitelně právě proto, že jsou už trvale zformované a stanovené. A z pozic egoity se nedá nic poznávat. Každé poznání je nesobecké, anebo to není žádné poznání. Sobectví a poznání jsou protiklady: Hledáme-li *sebe*, nemůžeme hledat to, co máme poznat.

Předem utvořené formy také nejsou použitelné pro tvoření nových forem a vůbec pro jakékoliv tvoření: nové může vzniknout jen z beztvarého, nezformovaného. Ke skutečnému mluvení, v němž říkáme něco nového, patří bezeslovné umění koncipovat toto nové, které je potom vléváno do slovní řeči - lze to vlévat, protože to ještě není pevné.

To, co je již zformované, už nepromlouvá, ledaže člověk chápajícím porozuměním opět pozvedne do tekuté fáze to, co bylo zformováno, např. napsaný text: jen tímto způsobem to „promlouvá slovy“ a lze tomu porozumět. Improvizace jako tvůrčí gesto, tvořící to, co je nové, je v diametrálním protikladu k podvědomým formám, asociacím a všemu zvykovému.

Protikladné skupiny podvědomé a nadvědomé oblasti

Můžeme tedy proti sobě postavit dvě skupiny charakteristik:

Podvědomá oblast působení

hotové
zvyklosti
opakování
zformované
něco
asociace
cit
instinkt

Nadvědomá oblast působení

nehotové
schopnosti
improvizace
nezformované
jak
myšlení cítění Já chci

Levý sloupec hraje v lidském životě mnohem větší roli než pravý sloupec. Nicméně to, co je specificky lidské, můžeme najít v pravém sloupci. Také jednotlivé prvky v levém sloupci mají svůj původ ve sféře, z níž pocházejí ty druhé. Není žádné ego bez Já; žádné podvědomé působení, které by nepocházelo z nadvědomého působení. Obyčejný duševní život se vši svou barvitostí, svými trápeními a radostmi se odehrává mezi dvěma hranicemi. Z jedné strany s ním sousedí oblast nadvědomého působení, z druhé strany s ním sousedí oblast podvědomého působení a působení obou oblastí může obyčejný duševní život zažít.

Catullovo distichon velkolepě popisuje charakter jednoho podvědomého impulsu:

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
Nescio. Sed fieri sentio et excrucior.

*Nenávidím a miluji. Proč? - tak možná se tážeš.
Nevím, leč že je to tak, cítím a mučím se tím 1*

Nescio: nevím. Tím je poukázáno na podvědomý pramen onoho dvojitého pocitu a z tohoto upozornění pramení krása básně; dokonce celá báseň vlastně sestává jen z tohoto upozornění. To, co ji pozvedá ze stavu utrpení, je uvědomování si a uvědomění si: pro okamžik vzniku básně se vědomí pozvedá z pocitu a dívá se na pocit, na duševní situaci a popisuje ji: samá slovesa, samé dění, děje (8 sloves v celkem 11 slovech). Osou celku je odvážný čin, mocný výrok: *nescio* - nevím.

Jak se vytvářejí podvědomé útvary, na které upozorňuje slovo „*nescio*“? Musíme hledat původ duševních forem: odkud a proč vzniká první duševní forma?

Dvě formy oslovení vlastního těla

Dítě se učí mluvit a tím zároveň myslet ještě předtím, než umí říci „já“. Zpočátku dítě mluví o tělesném jevu a také pro dospělého představuje dítě jen tělesný stav. O tělesném jevu dítě mluví ve třetí nebo ve druhé osobě: „Pěťa jde ven“, nebo: „Jdeš ven“. Vidíme, že mluvení je v případě dítěte i lidstva předindividuální, ale od jistého okamžiku se o tomtéž tělesném jevu začíná mluvit v první osobě: „Jdu ven.“ Okolí dospělých většinou neporozumí významu tohoto nanejvýš intuitivního děje. Tento děj je intuitivní, jak jsme viděli (v kap. 1.3): je nemožné vysvětlit „já“ a „ty“. Ze dvou forem oslovení vlastního těla můžeme vyvodit dva významné důsledky. Dítě už umí docela dobře mluvit, ale

1 Catullus, Carmina, c. 85, in: Římská lyrika, přel. Ferd. Stiebitz a kol. Praha 1957, pozn. vyd.

V moderním technologickém vývoji se tento charakter práce stále více transformuje a postupně mizí. K této otázce se ještě vrátíme.

Uvolněné síly člověka v dřívějších dobách a dnes, v době duše vědomé

Viděli jsme také, že vedle uvolněných sil, které se vlévají do lidských činností a umožňují je, jsou vždy ještě další, nepoužité. Dříve byly tyto síly podřízeny náboženskému kultu, mravům a tradičním zvykům a tak byly uváděny do určitého pořádku, který odpovídal stejnou mírou jednotlivci i lidskému společenství. V nové době, v době duše vědomé, v níž se do popředí dostala přírodní věda a jí odpovídající všeobecné smýšlení, jakož i na ní založená technika, však tradiční metody selhávají a již nejsou vhodné k tomu, aby uváděly „nadbytečné“ síly života a citlivosti do odpovídajícího pořádku. Hospodařit s těmito silami musí jednotlivec (nebo by měl) - měl by je přivádět k bytosti Já, již jsou tyto volné síly jinak podřízeny, čímž se může bytost Já v těle vyjadřovat a projevovat. Bytost Já může volné síly používat jako síly poznání, jako tvůrčí síly, jedním slovem jako improvizující síly svobody nebo síly slova.

Ze zkušenosti ovšem víme, že se to stane málokdy. Věda je ještě velmi daleko od objevu těchto vztahů a duchovní vědu, založenou Rudolfo Steinerem, která se podrobně a centrálně zabývá popsány mi jevy, většina lidí z různých důvodů neuznává ani jako vědu, ani jako dietetiku (VI). Můžeme duchovní vědu naprosto chápat tak, že právě ona dává člověku schopnost odpovědět na otázku: Co se má stát v naší době s uvolněnými silami člověka?

Nejsou-li uvolněné síly vedeny ani do tradičních řádů, ani do oblasti bytosti Já, vznikají z nich „neuvolněné“, zformované útvary sil, útvary podvědomého působení: zvyklosti, vzorce chování, senzibility ve znamení egoity. Tyto formy, vyrůstající z kořene egoity, dále rozmnožují oblast, jejíž samotné jádro nevzniká lidským rozhodnutím, tj. vzniká podvědomě. Ze sil světla, které nejsou použité, vzniká oblast duševní temnoty; tento děj bychom mohli také nazvat uloupením těchto sil - o tomto ději se dříve mluvilo jako o jejich uloupení démony: to, co by mělo připadnout bytosti Já, je přenecháno rozbíjející moci egoity, která je člověku nepřátelská. Podvědomé působení není původní, vzniklo z nejvyšších neupotřebených sil člověka, podobně jako je peklo v tradiční představě obydleno *padlými* anděly. Tvůrčí síly nesmí zůstat nezvládnuté; jestli je člověk nepoužije, zkazí se. Změní se ve formu, která je ve všech případech nepřátelská vůči bytosti Já, podstatě slova. Tyto hotové útvary nemají povahu slova, tj. *neříkají* nic, neslouží lidskému vyjádření, ani vyjádření a životu vědomého Já. Díváme-li se na ně prostřednictvím vědy, která člověka v jeho podstatě nezná (což mnohonásobně prokázaly její „plody“), jako na něco, co patří k člověku,

nebo dokonce jako na něco, čím člověk je, pak vidíme příznak onemocnění vědomí, příznak způsobu, jak onemocnění napadá vědomí, způsobu, který představuje nesmírnou moc podvědomého působení: dá se „vědecky“ zdůvodnit.

Schopnost řeči, mluvení a tlachání

Schopností, kterou člověk nejčastěji zneužívá, je řeč. Mluvení by mělo sloužit k tomu, aby lidi, kteří jsou odděleni prostřednictvím vědomí, svobodným způsobem spojovalo (abychom poznali osvobozující působení v podstatě slova), a aby člověk používal řeči, *když má co říci*. U dítěte, které se učí mluvit, můžeme obdivovat čistou radost z nového umění a také to, jak tvůrčím způsobem používá řeč. Srovnajte s tím zdánlivě zcela neškodnou formu *zneužitě* řeči: plané řeči.

Také na tlachání se dá pozorovat radost, ale je docela jiné kvality než radost mluvícího dítěte. Má hodnotu sebepocitování, které se během tlachání jeho obsahem stupňuje. Tlachání znamená: „Podívej se, co všechno vím, jak jsem dobře informován, jak jsem chytrý, jak dobrý, jak duchaplný.“ K tomu se přidává pobavení pramenící z možnosti referovat o slabostech druhých lidí. *Tato* radost nenáleží ani ke schopnosti umět mluvit, ani ke sdělovanému obsahu. Je to čistě egoistická radost. Tlachání snad musí být, člověk se necítí dobře, je-li ve společnosti ticho. Podívejme se však, odkdy tomu tak je?

Historie tlachání by měla být sepsána, nesahá příliš daleko do minulosti.

Tento zvyk obsahuje celou řadu nepravdivostí, které zapříčiňují a plodí další nepravdivosti. A tak se samotné slovo, náš most k druhému člověku stává nikoli slovem, ale něčím, co má charakter hrací mince, něčím podobným jako karta z karetní hry. Hodnota slova se tak snižuje stejně, jako se hodnota peněz zmenšuje falešnými penězi. Je to právě slovo, s nímž a proti němuž člověk nejčastěji hřeší.

Z mezilidské funkce mluvení se stalo cosi samoúčelného, nebo přesněji vyjádřeno děj, který už neslouží k oslovení, nýbrž k tomu, aby „mluvícímu“ připravil egoistický pocit blaha.

.
. .
. . .
. *

Varianty podvědomých citových forem

Ještě drastičtější proměnu můžete pozorovat v tom, co všechno zahrnuje slovo „láska“. Ve většině lidí probíhá metamorfóza, v níž se láska ve smyslu No val i se2 - kterou prožívá dítě a také mladistvý tak mnohdy prožívá svou první lásku - mění v něco, co s tímto významem již nemá téměř nic společného: je to metamorfóza směrem dolů.

To, co se stalo podvědomou citovou formou, svázanou s odpovídajícím volným impulzem, se pak ve vědomí projevuje jako *nutkavé*, na rozdíl od intuicí v poznání nebo morálních intuicí, které nejenže nejsou nutkavé, ale jejichž následování ještě často vyžaduje velké úsilí vůle. Znáte přece povzdech svátého Pavla (Římanům 7,18): „Vím totiž, že ve mně, to jest v mém těle, nepřebývá dobro. Chtít dobro, to dokážu, ale vykonat už ne. Vždyť nečiním dobro, které chci, nýbrž zlo, které nechci. Jestliže však činím to, co nechci, nedělám to já, ale hřích, který ve mně přebývá.“ Sv. Pavel se nedívá abstraktně na to, co je v duši podvědomě nutkavé, na hříchy, dívá se na to jako na individuální moc; v každém ohledu je Pavlova duševní struktura předchůdcem pozdější duševní struktury člověka. Pavel právě *vidí* podvědomě nutkavé. Také se však Pavel dotýká horní hranice duše (Galatským 2,20): „Nežiji už já, nýbrž žije ve mně Kristus.“ Pavel pociťuje bytost Loga na horní hranici vědomí, z níž pochází schopnosti poznávat a milovat. On sám (Pavel), pozorovatel toho všeho, je třetím prvkem uprostřed dvou hraničních zážitků.

Klepy se z větší části zabývají podřadnostmi jiných, nepřítomných lidí. Pozorujete-li média, nalézáte něco velmi podobného. Novináři a reportéři se honí za „senzacemi“ - toto slovo vlastně znamená „pocity“. V oblasti lidských slabostí je téměř bez výjimky nalézáme jako příklady provinění, kriminality atd. Čtenáři chtějí tento druh senzací. Prodal by se jen zlomek vydání časopisu, kdyby palcové titulky namísto o vraždě, znásilnění, loupeži a podvodu podávaly zprávy o dobrodiní, laskavosti, ****+

2 Novalis: Pohádka o Erótovi a Fabule, Fabula, 1999, pozn. vyd.

morálním chování a trpělivosti. Titulek „Dnes se nic zlého nestalo!“ by moc čtenářů nelákal. Pokuste se představit si, že nějaký časopis by podával zprávy o dobrých událostech namísto o špatných - kdo by ho četl? Jedná se opět o zneužití slova. Pro větší část lidstva se stalo potěšením nechat se informovat o zločinech. Proč mě zajímá, že v nějaké malé vesnici sousedního státu nějaký muž se svou ženou a s dětmi... Nebo že nějaký zaměstnanec vychytralým způsobem... 5 triliard... Průměrného čtenáře to zajímá do té míry, že to bude moci příští den obsírně a za duševního mlaskání okomentovat: jak je to hrozné..., jak vychytralé... Šíří se pobavení nebo radost ze zla - předzvěst či náhražka vlastních zlých činů.

Téměř každý zná hoře z lásky vyvolané takzvanou láskou, která není opětována nebo nemůže vést ke šťastnému konci v důsledku nějakých okolností. Uvědomíme-li si to, v člověku se uvolňují citové síly (také tehdy, když milovaná bytost zemře), které mohou odbočovat na různé osudové cesty. Člověk může ze „zklamání“ nebo nezdaru onemocnět nejen duševně, ale také tělesně. Duševní „zranění“ může vést k depresím, zhroucením, mnohdy k sebevraždě. Nejslavnějším příkladem je jistě Goethův hrdina Werther. Je však známo, že se může stát také něco jiného: Milující začne ve svém utrpení, ve své bolesti psát básně, malovat nebo skládat hudbu. To znamená, že z uvolněných sil se v tomto případě nestane nemoc, ale promění se v tvůrčí síly. Mnohé skvělé básně vznikly z utrpení v lásce nebo z jiných bolestí (ovšem také mnoho špatných básní) a toto „nadání“ může u rozčarovaného trvat tak dlouho, dokud ho nepotká šťastnější láska. Wertherova historie v sobě sjednocuje dvě možnosti: Goethe vylil svou vlastní bolest do románu - sebevraždu spáchá nikoli on, ale jeho hrdina; Goethe žije dál. Tento román však přes všechny své rysy vázané na tehdejší dobu nezrcadlí jen nějaké „odreagování“, měl nesmírný úspěch a velmi ovlivnil mysl lidí. Zřejmě bylo tehdy mnoho nešťastných lásek a lidé je tehdy ještě brali velmi vážně. Tento průběh „nešťastné“ lásky ukazuje velmi jasně, jak se dá zacházet s uvolněnými silami mysli. Mohou se utvářet k chorobným formám, ale také se mohou utvářet ve znamení lá do tvůrčích svobodných sil.

Varianty podvědomých citových forem jsou neomezené a vznikají stále další druhy, které se stále více odlišují od původního charakteru zvrácených sil. Tyto síly jsou stahovány do oblastí, které představují nejrůznější příklady rozptýlení lehčího druhu. Čím pasivnější jsou, o to větší touhu a závislost vyvolávají, jako např. rozhlas v porovná

.

.

.

.

.....;

ní s knihou, televize v porovnání s rozhlasem, detektivka v porovnání s Thomasem Mannem, kino s divadlem. To, co lze v divadelní hře vzhledem k vázanosti na scénu jen naznačit, nebo co musí divák uhádnout, to je již ve filmu přímo zobrazeno. Film umožňuje všechno možné a divák je „uspořena“ vlastní aktivita ve fantazii, nemusí nic doplňovat, spolutvořit. Zvláštním pramenem egoistické radosti je opájení se pocitem vlastní slabosti, kdy si člověk dokonce namýšlí, že je něčím velmi morálním připouštět si slabost, uznávat ji. S takovou představou věří, že může odložit zodpovědnost. „Jsem přece tak slabý, nemohu přece nic dělat, a je krásné již to, že to poznávám.“ *Skutečné* zažití a poznání vlastní slabosti však vyžaduje nesmírně velkou sílu: jen velmi silný člověk může opravdu uvidět svou slabost a přiznat si ji, slabý se musí nejprve posílit, aby snesl své slabosti.

Kdyby se duševní život nějakého člověka skládal jen z neprohlédnutých zvyklostí, forem citů a reakcí, nebyl by přístupný ničemu, co je pro něj nové. Pokoušel by se nové formě vyhnout nebo ji umístit do starých forem. Je jasné, že postoj v takovéto extrémní podobě je bořící a sebezničující: bytost Já, která je prosta formy a všechno to, co se vyvinulo, rozpouští, nenalézá v takové duši žádnou možnost, jak se jejím prostřednictvím v těle vyjádřit. Četné psychologie předpokládají, že v duševním životě hrají významnou roli kromě instinktů radosti také pudy k smrti. Tyto sebezničující pudy jsou ty stejné výtvořiny ego-ity, jen v jejich konečné fázi.

Jakmile se síly zformují, je jim odebrán slovní charakter: to, co je již zformované, nemůže být zdrojem, nemůže mluvit ani poznávat; může se jen opakovat. K mluvení patří možnost říci cokoli a také chápat, co druhý řekl: jde o ztotožňování se se záměrem řeči druhého člověka. Obojí se však může stát jen prostřednictvím volných schopností, nikoli skrze zvyklosti. Celá oblast podvědomé formy je zobrazitelná, v jistém smyslu vypočítatelná (na tom je ostatně založená psychologie) a automaticky reprodukovatelná. Člověk-automat vzniká jako to, co je v člověku *hotové*, jako lidský automat. Široké vědecké kruhy a ještě více zjednodušující pseudovědeckost chápou člověka jako „velmi komplikovaný“ automat. Můžeme říci, že tento názor je oprávněný ve vztahu k podvědomé oblasti, ačkoli také vůči ní je velmi zjednodušující. Tato oblast však není původní, vzniká zameškáním

možnosti přijmout v ní vázané síly jako volné, tvůrčí síly a také s nimi tak zacházet.

Fenomén uvolněných sil člověka a sféra pohodlnosti

Fenomén uvolněných sil bychom mohli charakterizovat jako jakýsi druh „nadbytku“ nebo „přebytku“. Tento výraz srovnává síly bezpodmínečně nutné pro biologický život se silami nadbytečnými, které jsou dány člověku k dispozici během jeho života. Co dělá člověk s těmito silami? V každém případě tvoří to, co je „nadbytečné“. Člověk může ve srovnání se zvířecím životem chápat jako toto nadbytečné nejen veškerý kult, veškeré umění nebo čisté, zpočátku „neužitečné“ poznání, ale také všechno, co slouží lidské pohodlnosti, rozptýlení, luxusu, požitku nižšího druhu. A právě tento poslední „nadbytek“ časem, během historického vývoje velmi převážil nad první skupinou lidských činností.

Obě skupiny se prokázaly jako specificky lidské, žádná z nich se nedá najít ve světě zvířat. „Sféra pohodlnosti“ (nazvěme tak všechno, co slouží stavu sebecítění) přebujela a v lidském životě „kulturních národů“ dominuje a nachází se jednoznačně ve službě egoitě. Pěstuje v člověku nároky a žádosti, které jsou nejen cizí, ale i škodlivé biologickému životu, jeho zdraví. Tato sféra také z větší části podmiňuje politiku a mezinárodní konflikty, které jsou určovány ekonomikou nebo obavami ve vztahu k ekonomice - nepříznivě pro všechny. Velmi mnoho lidí ví o tomto „nadbytku“, přesto se proti tomu děje velmi málo, protože ekonomika z převážné části působí právě v této oblasti a lidé se neopovazují ohrozit její relativní stabilitu odříkáním.

Sféra pohodlnosti je založena na podvědomých impulzech člověka; jinak řečeno, na jeho egoitě. Egoita nechce říkat a dávat, chce mít a užívat. S ohledem na jejich slovní charakter lze proto velmi dobře formulovat rozdíl mezi oběma „sférami přebytku“: zatímco kult, umění a poznání jsou činnostmi, jejichž prostřednictvím se ve světě objevuje to, co má slovní charakter, jevy ze sféry pohodlnosti tento smysl nemají; v jejich pozadí stojí slovu nepřátelská ideologie, která považuje člověka za všechno možné, jen ne za bytost slova.

Na rozdíl od zvířete, které nemá „nadbytečné“ síly ani zvyklosti, škodlivé žádosti a ani přirozené, vrozené nebo s dospíváním se objevující schopnosti, těžkosti člověka, jeho problémy individuálního i

kolektivního druhu nastávají kvůli jeho „nadbytečným“ silám, pakliže se zvrhnou v podvědomé, egoistické zvyklosti. Základním požadavkem duševní hygieny a také psychologického léčení je proto hledání jiných možných směrů realizace těchto sil. Základní otázka týkající se této oblasti zní: Jak můžeme osvobodit nadbytečné síly ze ztuhlých forem a jako tvůrčí síly je zároveň přivést k bytosti Já?

Kühlewind Georg